

מאמר ב

הווה ועתיד בנתינת הארץ

(לפרשות: לך לך, תולדות, ויצא, וישלח)

הבטחות נתינת הארץ כפולות הן. בשמונה הבטחות הבטיח הקב"ה לאברהם יצחק ויעקב את ארץ כנען, שמונה הבטחות, ארבעה זוגות.

הזוג הראשון הינו שתי נבואות אברהם בבואו לארץ, בצאתו מחרן – נבואת אלון מורה, ובעלותו ממצרים – נבואת בית אל.

באלון מורה: **לְזַרְעֶךָ אֶתְנֶן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת** (יב ז)

בבית אל: **כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרַעֲךָ עַד עוֹלָם** (יג טו)

הזוג השני הוא שתי הבריתות, ברית בין הבתרים וברית מילה.

בברית בין הבתרים: **אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֵת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ... וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה... לְזַרְעֶךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת... (טו, ז – כא)**

בברית מילה: **וְנָתַתִּי לְךָ וְלִזְרַעֲךָ אַחֲרַיִךְ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיף אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזֵת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים (יז ח)**

הזוג השלישי הינו ההבטחה הכפולה בנבואת יצחק הראשונה, נבואת גרר.

הבטחה ראשונה: **כִּי לְךָ וְלִזְרַעֲךָ אֶתְנֶן אֶת כָּל הָאֲרֶצֶת הָאֵל (כו ג)**

הבטחה שניה: **וְהִקְמַתִּי אֶת הַשְּׂבַע אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ... וְנָתַתִּי לְזַרְעֶךָ אֶת כָּל הָאֲרֶצֶת הָאֵל (שם, ג – ד)**

הזוג הרביעי הוא שתי נבואות יעקב בבית אל, חלום הסולם ונבואתו בבואו מפדן ארם.

בחלום הסולם: אָנִי ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וְאֱלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שָׂכַב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְנַנָּה וּלְזֶרְעֶךָ (כח יג)

בנבואתו בבואו מפרן ארם: וְאֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לְךָ אֶתְנַנָּה וּלְזֶרְעֶךָ אַחֲרַיִךְ אֶתֵּן אֵת הָאָרֶץ (לה יב)

ניכר שהזוגות עומדים זה כנגד זה, וממשיכים זה את זה, בשינויים מסויימים¹⁸.

בשני הזוגות הראשונים, נבואות אברהם, הכפל הוא 'לזרעך – לך ולזרעך'.

בזוג השלישי, נבואת יצחק, הכפל הוא 'לך ולזרעך – לזרעך'.

בזוג הרביעי, נבואות יעקב, הכפל הוא 'לך ולזרעך – לך אתננה ולזרעך אחרריך אתן'.

מה פשר כל אלה?

מדוע הוצרכו ההבטחות להיכפל?

מה בין 'לזרעך' / 'לך ולזרעך' / 'לך אתננה ולזרעך אתן'?

מהו השוני בין אברהם יצחק ויעקב?

הגר"ל מינצברג זצ"ל, בספרו 'בן מלך' פרשת לך לך, פתח שער לביאור העניין, ובע"ה נשתדל לבוא אחריו ולהשלים את ביאור הכתובים.

הגר"ל מתייחס לכפילות נבואות אברהם ולכפילות הבריתות, ומסביר כי הבטחת 'לזרעך' מתפרשת על נתינה שמתקיימת רק בזרעו של אברהם ולא בו, נתינה בדרך כיבוש מלחמה, ואילו הבטחת 'לך ולזרעך' מתפרשת על נתינה שמתקיימת החל מאברהם עצמו, נתינה בדרך חזקה וישיבה¹⁹. בכך תובן גם תוספת ההבטחה 'עד עולם' / 'לאחוזת עולם' המופיעה דווקא בשתי הבטחות 'לך ולזרעך' שנאמרו לאברהם, נבואת אלון מורה וברית בין הבתרים. שזכייה שזכה בה אברהם עצמו הרי הוא מורשה לבניו לעולם, וזכייה שזכו בה רק זרעו הרי היא תלויה ועומדת רק לדורות שיזכו בה.

¹⁸ במאמר א' הקבלנו את הזוג השלישי, נבואת יצחק בגרר, לזוג הראשון, נבואות אברהם באלון מורה ובית אל, ואת הזוג הרביעי, נבואות יעקב, לזוג השני, כפל הבריתות. ראה שם פרטי ההקבלות.

¹⁹ כאשר כתב הרמב"ן: "וטעם 'לך ולזרעך' שתחזיק במתנה מעכשיו להנחילה לזרעך כמו שאמרו רבותינו (ב"ב ק"ט ע"ב) 'רושה היא להם מאבותיהם'. ועל דרך הפשט יתכן שיהיה מושל עליה ונשיא אלהים בתוכה בכל מקום שילך בארץ ההיא".

ממשיך הגר"ל ומסביר לגבי כפל נבואות אברהם, שהבטחת 'לזרעך' נאמרה בפעם הראשונה שאברהם נכנס לארץ, כאשר אברהם עוד היה עתיד לצאת ממנה למצרים, ולפיכך עדיין לא ניתנה לו הארץ בהבטחת 'לך'. רק בכניסתו השניה של אברהם לארץ כנען ניתנה לו הארץ בהבטחת 'לך ולזרעך', שמעתה והלאה ישב בארץ, וזרעו אחריו²⁰.

מעתה אפשר להמשיך את הקו הלאה ולהסביר כך גם את ההבטחה הכפולה ליצחק 'לך ולזרעך' – לזרעך, נתינה בדרך ישיבה וחזקה שמתקיימת כבר ביצחק ונתינה בדרך כיבוש שתתקיים רק בזרעו. כך נבין גם שההבטחה הראשונה ליעקב 'לך ולזרעך' שבחלום הסולם מתפרשת על נתינה בדרך ישיבה וחזקה החל מיעקב עצמו.

אך מה פשר נבואת יעקב בבואו מפרן ארם 'לך אתננה ולזרעך אחרוך אתן? ומדוע נאמרה דווקא ליעקב? וכיצד מחליפה היא את הבטחת 'לזרעך' שלא נאמרה ליעקב? ומה משמעות חילוף סדר 'לזרעך' – לך ולזרעך' בין אברהם ליצחק ויעקב?

כשנשים לבנו לתולדות חיי האבות וזמני הנבואות, תאורנה עינינו להשכיל את משמעות ההבטחות ושינוייהן.

אברהם עלה לארץ פעמיים, מחרן וממצרים. יצחק ישב בארץ ולא יצא ממנה. יעקב נולד בארץ, גלה לחרן וחזר, גלה למצרים וחזר בארון.

אברהם בכניסתו הראשונה זכה בהבטחת 'לזרעך' הואיל ועדיין לא נקבע בעצמו בארץ, ובכניסתו השניה זכה בהבטחת 'לך ולזרעך' שמעתה תהיה לו הארץ ולא יצא ממנה, כהסבר הגר"ל²¹.

---

²⁰ הגר"ל אף מוסיף שכך התקיים בתולדות ימי עם ישראל: כניסה ראשונה בדרך כיבוש בימי יהושע, וכניסה שניה בדרך ישיבה וחזקה בימי עזרא. וכך גם בהלכה: קדושה ראשונה שעל ידי כיבוש חלה רק לשעתה, וקדושה שניה שעל ידי ישיבה וחזקה קיימת לעולם, כאמור בהבטחות 'לך ולזרעך': 'עד עולם' / 'לאחוזת עולם'.

בסגנון שונה מעט אפשר להסביר על פי דברי גיסו של הגר"ל, הגאון ר' שלמה פישר זצ"ל בספרו 'בית ישי' – חידושים' (סימן ב אות ג), שהקדושה השניה הקיימת לעולם אינה עניין אידאי אלא מציאות ממשית שמכניסת ישראל לארץ בימי עזרא היה תמיד יישוב יהודי בארץ ישראל, מעט או רב.

²¹ הבטחת 'לך אתננה' כנתינה מיידית לאברהם תואמת גם לעיתויה המפורש בתורה וז' אָמַר אֵל אַבְרָם אַחֲרֵי הַפָּרֶד לֹזֵט מַעֲמוֹ, כאשר פירש בעל 'כלי יקר': "בהבטחה זו אמר לו הקב"ה כי לך אתננה. נשמע מזה כי אברם עצמו זכה בארץ. על כן לא נאמרה הבטחה זו לאברם עד

כיוצא בזה יש להסביר את שינוי ההבטחה בין הבריתות, למרות שבפשוטו של מקרא שתיהן נאמרו לאחר כניסתו השניה של אברהם לארץ כנען. ברית 'לך ולזרעך' מורה על היאחזות יותר יציבה ומבוססת בארץ, ולזאת זכה אברהם רק בברית השניה, ברית המילה.

יצחק בחשבו לצאת למצרים הצטווה אל תרד מצרימה שכן בארץ אשר אמר אליך: גור בארץ הזאת... (כו, ב-ג), וכנימוק לכך הובטח לו "כי" לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל, לאמור שהארץ ניתנת לו עצמו כבר מעתה, ולא ירד מצרימה. ורק בפסוק הבא הובטח לו ונתתי לזרעך את כל הארצות האל, נתינה שתתקיים רק בזרעו, נתינת כיבוש.

יעקב בדרכו לצאת לחרן קיבל את הבטחת 'לך ולזרעך', ונתינה לו הארץ לאלתר טרם גלותו ממנה. כך גם בעת גלותו עודנו בן ארץ ישראל, ואליה ישוב, הוא וזרעו. כאמור: והשבתיך אל האדמה הזאת (כח טו), ונאמר שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך (לא ג), ונאמר ושוב אל ארץ מולדתך (לא ג).

בשוב יעקב מפרדן ארם הובטח לו 'לך אתננה ולזרעך אחריו אתן'. 'לך אתננה' – לאלתר, בשבת יעקב בארץ מגורי אביו. 'ולזרעך אחריו אתן' – לאחר שירד יעקב מצרימה ישובו בניו ויעלו לארץ²².

יש כאן תוספת בהבטחות 'לך ולזרעך' מדור לדור. אברהם הובטח ב'לך ולזרעך' רק בכניסתו השניה לארץ. יצחק הובטח ב'לך ולזרעך' מתחילה, ובתנאי שלא יצא מהארץ. יעקב הובטח ב'לך ולזרעך' מתחילה, על אף שהיה בדרכו לברוח מהארץ. ובהתאם לכך, אברהם מולדתו בארץ נכר, וממנה יוצא אל ארץ כנען, וזוכה בארץ בכניסתו אליה ובהילוכו בה. יצחק נולד בארץ, וזוכה בארץ בשכנו בה, ובהשארנו בה אף בזמן רעב. יעקב הוא דור שלישי בארץ, והיא מולדתו וארץ אבותיו, וזוכה בה בשכנו עליה לפני צאתו.

•

הזכרנו כי הבטחות 'לזרעך' מתפרשות על נתינה בדרך כיבוש מלחמה. נוסף כי גם מן הקשר הפסוקים ניתן להבין כן.

אחרי הפרד לוט מעמו, כדי שלא יתלה עצמו בהבטחה זו...". וראה במפרשים ביאורים נוספים לעיתוי אחרי הפרד לוט.

²² הגר"ל עצמו הסביר את הבטחת 'לך אתננה ולזרעך אחריו אתן' בדרך שונה, ראה בספרו.

הבטחת 'לזרעך' הראשונה – בנבואת אלון מורה – נאמרה בהקשר ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה והכנעני אז בארץ: וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו: (יב, ו – ז). ופירש רש"י: "והכנעני אז בארץ. היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם... לפיכך, ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת, עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם". ורד"ק כתב: "לזרעך אתן. אע"פ שהוצאתיך מארץ מולדתך להושיבך בארץ הזאת, לא אמרתי שאתננה לך מיד ואוריש הגוים מפניך... אבל לזרעך שיהיו רבים אתננה ואוריש הגוים מפניהם..."

הבטחת 'לזרעך' השנייה – בברית בין הבתרים – נאמרה בהקשר ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לדשתה (טו ז), ושורש ירש' מופיע לרוב במשמעות של כיבוש מלחמה²³. כך גם מוכח מהמשך הפסוקים ודוד רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה... ביים ההוא פרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת... (שם, טז – יח). ופירש רש"י "כי לא שלם עון האמרי. להיות משתלח מארצו עד אותו זמן".

הבטחת 'לזרעך' השלישית – בחציה השני של נבואת יצחק בגרר – נאמרה בהקשר והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך... ונתתי לזרעך את כל הארצות האל... (כו, ג – ד). ובמאמר הבא ניווכח כי הבטחת ונתתי לזרעך את כל הארצות האל' מיוסדת על שבועת העקידה וירש זרעך את שער שונאיו, ומתפרשת על נתינה בדרך ירושה וכיבוש מלחמה.

נותרה הבטחת 'לזרעך' הרביעית – בנבואת יעקב בשובו מפרן ארם – שלא נאמרה בהקשר כיבוש ומלחמה. ואכן מסתבר שהבטחה זו, למרות שעתידית היא, אינה עוסקת בנתינה בדרך כיבוש, אלא בנתינה בדרך ישיבה וחזקה. שכן הבטחה זו שונה מקודמותיה בהקשרה ובתוכנה, בהקשרה צמודה היא להבטחת 'לך אתננה, ובתוכנה נוספה תיבת 'אחריך', כאמור: ואת הארץ... "לך אתננה" ולזרעך "אחריך" אתן את הארץ. משמע שהנתינה לזרעו של יעקב 'לזרעך אתן' הינה מעין הנתינה ליעקב עצמו 'לך אתננה', בדרך ישיבה וחזקה, ולא עוד אלא שהנתינה לזרעו של יעקב הינה בדרך ירושה מיעקב, לשוב לחזקתו, כאמור 'אחריך'.

---

²³ לדוגמה: וירש זרעך את שער איביו (כב יז), עלה נעלה וירשנו אתה כי יכול נוכל לך (במדבר יג ל).

ואדרבה, ביעקב דווקא הבטחת 'לך ולזרעך' יכולה לרמוז על נתינה בדרך כיבוש מלחמה, שכן הובטח עימה סיוע להגן על יעקב מצריו, כאמור וְהָיָה אֲנֹכִי עִמָּךְ וְשִׁמְרֶתִיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ (כח טו).

ומוכרחים הדברים על פי אשר ראינו במאמר הקודם שחלום הסולם מקביל לברית בין הבתרים, ונבואת יעקב בבואו מפרן ארם מקבילה לברית המילה. שבכך הוקבלה נבואת חלום יעקב לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרַעְךָ לְבְרִית אַבְרָהָם בֵּין הַבְּתָרִים לִזְרַעְךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת הַמַּעֲתֵדָת נְתִינָה בְּדֶרֶךְ כִּיבוּשׁ מִלְחָמָה, ונבואת יעקב לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרַעְךָ אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ לְבְרִית מִילַת אַבְרָהָם וְנָתַתִּי לְךָ וְלִזְרַעְךָ אַחֲרֶיךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרִיךָ... הַמַּעֲתֵדָת נְתִינָה בְּדֶרֶךְ חֻזְקָה וְיִשִּׁיבָה.

•

ועתה צריכים אנו לפתרון, מדוע שונו נבואות יעקב בפשרן והתחלפו בהקבלותיהן. וגם כאן, שימת לב לתולדות האבות תתן בידינו את המפתח לפתרון נבואותיהם. אברהם עולה, עליה אחר עליה; ויעקב גולה, גלות אחר גלות.

ברית בין הבתרים וחלום הסולם המקביל אליה מבטיחות ומעתדות את היות ה' עם האבות לעזרם ולהושיעם בקיום דברו, כאשר ראינו במאמר הקודם וכאשר נראה במאמרים ה' ו'.

באברהם העולה, נשיא אלוקים, מתבטאות העזרה והישועה כהבטחה עתידית, לעזור לבניו הגולים בארץ לא להם, להוציאם ברכוש גדול ולהוריש אויביהם מפניהם. הוא שנאמר: וְאַחֲרַי כֵּן יֵצְאוּ בְּרִכְשׁ גָּדוֹל... וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה... "לִזְרַעְךָ נָתַתִּי" אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת... (טו, יד - יח).

אבל ביעקב הגולה מתבטאות העזרה והישועה כהבטחה מידית, לעזור מצריו ולהשיבו אל הארץ, ובכלל זה מרומזת הבטחה לעזור גם ליצאצאיו, לשמרם מיד מרעים ולהשיבם לארץ מולדתם. הוא שנאמר: הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה שָׁכַב עָלֶיךָ "לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרַעְךָ"... וְהָיָה אֲנֹכִי עִמָּךְ וְשִׁמְרֶתִיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ וְהִשְׁבַּתִּיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לְךָ: (כח יג - טו).

לעומת זאת, ברית מילה ונבואת יעקב המקבילה אליה, נבואתו בבואו מפרן ארם, מבטיחות ומעתדות את ברכת אלוקים על האבות כאשר ראינו ונראה במאמרים הנזכרים.

באברהם העולה, נשיא אלוקים, מתבטאת ברכת אלוקים כהבטחה מידית, בנתינת הארץ לו ולזרעו, בשבתו בה עד יום מותו וקבורתו, וזרעו אחריו. הוא שנאמר: "וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזֶרְעֶךָ אֶחְרִיד" את ארץ מגרִיד את כל ארץ כנען לְאַחֲזֵת עוֹלָם... (יז ח).

אבל ביעקב הגולה מתבטאת ברכת אלוקים כהבטחה כפולה, מידית ועתידיה, נתינה ליעקב לתקופת שבתו בארץ עד רדתו למצרים, ונתינה לזרעו אחריו בשובם לארץ, להחזיק בנחלת אביהם. הוא שנאמר: וְאֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלִיִּצְחָק לְךָ אֶתְנַנֶּה וּלְזֶרְעֶךָ אֶחְרִיד אִתּוֹ" את הארץ (לה יב).